

Wilt Idema

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1992

Wilt L. Idema (1944) studeerde sinologie in Leiden, Sapporo, Kioto en Hongkong, was hoogleraar Chinese taal- en letterkunde in Leiden en van 2000 tot zijn emeritaat aan Harvard University. Hij publiceerde een lange reeks vertalingen van dichtkunst en proza uit het oude China, in het Nederlands en het Engels. Ook was hij verbonden aan het vertaaltijdschrift Het trage vuur. Hij ontving de Martinus Nijhoffprijs onder meer voor zijn anthologie Spiegel van de klassieke Chinese poëzie: van het Boek der oden tot de Qing-dynastie. In 2015 was hij een van de twintig winnaars van de 9e Special Book Award of China, een overheidsprijs voor vertalers, schrijvers en uitgevers met grote verdiensten voor China.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1992

Wie in Nederland met een zekere regelmatigheid vertaalt, hoopt, eens in zijn leven en het liefst natuurlijk zo spoedig mogelijk, de Martinus Nijhoffprijs te winnen. Ik ben geen uitzondering op die regel en het besluit van de jury om mij voor de prijs voor te dragen heeft me dan ook bijzonder verguld. Ik ben zeer dankbaar voor de toekenning van de prijs, temeer omdat nu voor het eerst vertalingen uit het Chinees zijn bekroond.

Waarom vertaalt iemand klassieke Chinese poëzie? Waarom anderen het doen durf ik niet te zeggen maar zelf doe ik het in de allereerste plaats omdat ik het leuk vind om te doen. Het lezen van klassieke Chinese gedichten is voor mij pas voltooid wanneer ik erin geslaagd ben een voor mijzelf bevredigende vertaling in het Nederlands te produceren. De bezigheid van het vertalen zelf verschaft me een groot genoegen: iedere regel en ieder gedicht dat ik heb kunnen omzetten geeft me een gevoel van bevrediging zodra ik het uitschrijf op een systeemkaartje of in een schoolschriftje of het intyp op de tekstverwerker. U zult begrijpen dat ik een zeer gelukkig mens ben: Chinese gedichten zijn vaak zeer kort zodat het gevoel van bevrediging dikwijls kan worden herhaald. Bovendien kan ik vertalen zonder de angst voor voorgangers. Er is zo weinig uit de klassieke Chinese poëzie vertaald in het Nederlands dat ik naar hartenlust de mooiste gedichten kan kiezen ter vertaling zonder mij zorgen hoeven te maken dat ik de geslaagde vondsten van eerdere vertalers zou moeten vermijden.

Maar zoals iedere verslaving heeft ook die van het vertalen van poëzie haar keerzijde. Wanneer het me niet lukt een mijzelf bevredigende vertaling te vinden van een gedicht dat ik om wat voor reden dan ook met alle geweld wil vertalen, blijft het vaak dagen door mijn hoofd spoken en groeit het uit tot een fysiek ongemak, dat alleen verholpen kan worden door me te storten op een ander gedicht of door hoe dan ook mijzelf tot een vertaling te forceren. Soms neem ik inderdaad, ik geef het toe, genoegen met een minder geslaagde regel om een vertaling te kunnen voltooien en daardoor mijzelf te verlossen van zo'n zeurend zeer.

Anders dan sommigen wellicht zouden denken vertaal ik niet omdat mijn functie bij de Rijksuniversiteit Leiden mij daartoe zou nopen. Mijn werkgever verschaft mij weliswaar de best denkbare voorzieningen voor mijn vertaalactiviteiten – de bibliotheek van het Sinologische Instituut is een van de beste in Europa – maar zij neemt ten opzichte van vertalingen een zeer ambivalente houding aan. De Faculteit der Letteren beschouwt het vertalen eerder als een ambacht dan als een vorm van wetenschappelijk onderzoek, tenzij we onze vertalingen hullen in het boetekleed van steenkolenengels en laten voortstompelen op de krukken van voetnoten. Vertalingen in het Nederlands worden, ook al is het standpunt de afgelopen jaren wat versoepeld, eerder gedoogd dan gestimuleerd. Ter geruststelling van de facultaire wetenschapscommissie heb ik dan ook herhaaldelijk in interviews verklaard dat ik veel van mijn vertalingen heb gemaakt fietsend van en naar mijn

werk. Dat is de eerlijke waarheid, maar nu mijn vertalingen zijn bekroond en het College van Bestuur me schriftelijk heeft gelukgewenst met deze ‘erkenning van mijn wetenschappelijk prestaties’, durf ik wel te verklappen dat er niet alleen vele avonden en weekends en vakantiedagen zijn ingestoken maar ook vele uren tussen negen en vijf.

Nu valt er voor het facultaire standpunt ook wel een zeker begrip op te brengen. Het kan tenslotte niet de bedoeling zijn dat goedbetaalde universitaire medewerkers beroepsvertalers het brood uit de mond stoten en het vertalen is tot op grote hoogte een ambacht – ongetwijfeld een ambacht dat wetenschappelijk onderbouwd moet zijn, net zoals de geneeskunde en ieder ander ambacht, maar toch een ambacht. Anderzijds is het zo dat het facultaire standpunt voorbijgaat aan het feit dat voor vele talen en cultuurfasen slechts aan de universiteiten de mankracht en de expertise voorhanden zijn om de betrokken vertalingen te maken. En waarom hebben wij in Nederland literaire faculteiten als zij ook niet, onder andere door middel van vertalingen, een rol vervullen in het belangrijke proces van cultuuroverdracht? Wat er ook van zij, het Nederlandse, of in ieder geval het Leidse standpunt steekt, zeker in mijn eigen vakgebied van de niet-westerse studies, wat schrielt af tegen dat van de Amerikaanse universiteiten waaraan men zich zo gaarne spiegelt. Daar worden goede vertalingen in de eigen taal immers wel degelijk beschouwd als een zinvolle bijdrage aan scholarship.

Het zal u inmiddels duidelijk zijn dat ik er een groot voorstander van ben dat er vanuit de universiteiten meer wordt vertaald, ook en vooral in het Nederlands. In de eerste plaats denk ik dat de kwaliteit van veel academisch werk erdoor zou verbeteren. Waar de criticus de grote lijnen van zijn tekst kan volgen – en en passant vele details kan veronachtzamen – wordt de vertaler gedwongen zich rekenschap te geven van ieder woord, iedere punt, iedere witregel. Belangrijker is nog de taak van de vertaling bij het proces van cultuuroverdracht. Wil de studie van andere talen en culturen zin hebben, dan mag zij zich niet beperken tot een vorm van academische zelfbevrediging maar moet zij ook buiten de universiteit in zo breed mogelijke kring het inzicht in, en begrip voor, de betrokken culturen vergroten. Dat kan op velerlei manieren gebeuren, maar alleen de vertaling maakt het mogelijk om bijna in eigen woorden, uit de mond van de betrokkenen zelf te horen wat het betekent om te leven op een andere plaats, in een andere cultuur, of in een andere tijd dan de onze. Bijna in eigen woorden – want ook de vertaler kiest en vervormt. Maar het antwoord daarop is bekend; dan moet er maar meer worden vertaald en telkens weer opnieuw.

Geen cultuur staat wellicht zo ver af van de onze als die van China. Geen cultuur heeft misschien ook zoveel moeite om haar draai te vinden in de twintigste eeuw als juist de Chinese. De ontwikkelingen in China – een kwart van de mensheid – zullen ten goede of ten kwade mede het gezicht bepalen van de eenentwintigste eeuw en het leven van alle dag in Abcoude en Zwaagwesteinde. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de grootste aandacht van Nederlandse vertalers uit het Chinees uitgaat naar de moderne en eigentijdse literatuur. Werd er tot in de jaren zeventig slechts incidenteel uit het Chinees vertaald in het Nederlands, en bijna altijd uit de tweede hand, sinds de jaren tachtig kan de Nederlandse lezer kennis nemen van een

grote verscheidenheid van vertalingen uit de twintigste-eeuwse Chinese letterkunde door het werk van onderen anderen Eduard Broeks, Daan Bronkhorst, Rozemarijn Brons, Maghiel van Crevel, Lloyd Haft, Elly Hagenaar, Michel Hockx, Anne Sytske Keyser, Koos Kuiper, Marc van der Meer, Klaas Ruitenbeek, Rint Sybesma en mevrouw Ong-Oey. U ziet, de jury van de Martinus Nijhoffprijs kan nog jaren voort. De traditionele Chinese cultuur is echter niet minder interessant, en dat niet alleen omdat ze onder het momkleed van het marxisme in velerlei opzicht zo hardnekkig voortbestaat, maar vooral ook omdat ze zo rijk is en zo anders. Wie een spiegel zoekt om daarin de eigenaardigheden en beperkingen van de eigen, westerse culturele traditie geopenbaard te zien, kan niet beter doen dan zich verdiepen in de Chinese cultuur, en wie de rijkdom van werkelijk bestaande mogelijkheden van een andere samenleving en andere manier van denken wil leren kennen kan niet beter doen dan zich verdiepen in diezelfde Chinese cultuur, die zich eeuwenlang vrijwel in *splendid isolation* heeft ontwikkeld en op een geheel eigen wijze.

Het respect voor het anders-zijn van de klassieke Chinese poëzie heeft tot op grote hoogte mijn vertaalhouding bepaald. Natuurlijk probeer ik in goed Nederlands te vertalen, natuurlijk hoop ik dat mijn vertalingen ook de moderne Nederlandse lezer als poëzie zullen ontroeren, en blijkbaar gebeurt dat ook vaak genoeg. De menselijke emoties zijn gelukkig zo universeel dat veel klassieke Chinese poëzie zelfs met opmerkelijk gemak over de hoogste horden van tijd en taal heenhuppelt. Tegelijkertijd zijn de vormen, de stijlfiguren en de gedachtegangen van de klassieke Chinese poëzie zo verschillend van de klassieke en moderne westerse dichtkunst dat de poging om van een klassiek Chinees gedicht een modern Nederlands gedicht te maken bij voorbaat gedoemd moet zijn. Jarenlang zocht ik naar een geschikt Chinees gedicht om in de trant van verschillende Nederlandse dichters te bewerken zonder iets te vinden, want de meeste onderwerpen van poëzie in het oude China zouden hier te lande nooit het onderwerp van poëzie geworden zijn – toen ik uiteindelijk een vierregelige fabel vond bij Bai Juyi was dat een gedichtje dat in de eigen traditie zo uitzonderlijk was dat de auteur het slechts met een uitvoerig verontschuldigend voorwoord in zijn verzameld werk had opgenomen. Ik houd mij daarom, voor zover maar enigszins mogelijk, aan de woorden van de dichter en liever laat ik iets weg dan dat ik iets toevoeg. De vertaler is een winterkoninkje dat omhoog wordt gedragen op de rug van de adelaar en geen recht heeft victorie te kraaien als het origineel hem toestaat te schitteren, hij is een werkbij die zich door geen geur van hoger honing af mag laten leiden van zijn in alle opzichten dienende rol. Anders wordt hij de rat uit de fabel van Bai Juyi, die meende zich op de vleugels van de genialiteit van anderen te kunnen verheffen tot de hemel der onsterfelijken.

Natuurlijk weet ik wel dat de woorden in het origineel omgeven worden door een netwerk van connotaties en associaties, maar omdat ik geloof dat het onmogelijk is om binnen één gedicht dat netwerk te reconstrueren en omdat ik niet houd van voetnoten (net zomin als mensen die menen een mop te moeten uitleggen), vertaal ik met opzet veel, zoals de lezers van de *Spiegel van de klassieke Chinese poëzie* inmiddels hebben ervaren, in de hoop zo iets van de rijkdom en de veelvormigheid van de traditie weer te geven en de lezer in staat te stellen, terwijl hij of zij in alle

richtingen door het boek leest, zelf die connotaties en associaties te ontdekken. Het lezen van gedichten wordt in de Chinese literatuurkritiek wel vergeleken met het savoueren van spijzen. De vertaler is onvermijdelijk een voorproever maar het lijkt me niet de taak van de vertaler om de gedichten voor te kauwen en ik hoop dat de gedichten in mijn vertaling nog iets van de knapperigheid van het origineel hebben bewaard. Maar zoals alle vertalingen van poëzie, zijn ook de mijne niet meer dan voorlopige benaderingen in afwachting van nieuwe, andere en betere.

Hoe groot het genoegen van het vertalen op zichzelf ook kan zijn, zonder respons neemt de animo toch af. Een bijeenkomst als deze is wellicht een passende gelegenheid om mijn erkentelijkheid uit te spreken jegens al diegenen die de afgelopen jaren door hun – positieve of negatieve – reacties op mijn vertalingen me hebben doen beseffen dat ik niet in het luchtledige werk. Sommige mensen wil ik bij name noemen. Bert Poll belde mij op onvoorspelbare tijdstippen op met de vraag of ik niet iets had liggen voor zijn *Hollands Maandblad* – wat niet wil zeggen dat hij alles opnam wat ik hem aanbood. Anton Korteweg heeft de manuscripten van verschillende bundels voor publicatie doorgelezen en van kritische kanttekeningen voorzien, die ik ongetwijfeld niet vaak genoeg heb gevolgd. Hij en Laurens Vancrevel hebben het volledige manuscript van de *Spiegel van de klassieke Chinese poëzie* doorgewerkt en vele suggesties ter verbetering gegeven. Ten slotte past een woord van dankbaarheid jegens mijn uitgevers, de Arbeiderspers, de Lantaarn en vooral Meulenhoff, die tegen beter commercieel weten in mijn vertalingen uit de klassieke Chinese literatuur zijn blijven uitgeven, en dat terwijl ik er vrijwel steeds in slaagde de afgesproken omvang van de kopij verre te overschrijden. Wanneer mij de Martinus Nijhoffprijs vandaag met name wordt toegekend voor de *Spiegel van de klassieke Chinese poëzie* beschouw ik dat niet alleen als een erkenning van eigen mierenvljijt en overmoed maar ook als een erkenning van de durf en het cultureel verantwoordelijkheidsgevoel van de firma Meulenhoff – daarbij gesteund door het Prins Bernhard Fonds, maar waarom zou zich dat ook zelf niet eens een schouderklopje mogen geven?